

Веремчук Е. О.

Запорізький національний університет

ПРИНЦИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ДІАХРОНІЇ

Стаття присвячена висвітленню синергетичних принципів самоорганізації англomовної лінгвоетичної системи. Гіпотезою дослідження є припущення, що англomовна лінгвоетична система є системою синергетичною, яка здатна до самоорганізації та саморегуляції як в синхронії так і в діяхронії, і метою поданої наукової праці є встановлення принципів та механізмів діяхронічного аспекту її автопоезису. Аналіз зазначеної макросистеми довів, що вона має фрактальну природу, оскільки принципи та шаблони її самоорганізації відображають принципи та шаблони самоорганізації її ендосистем. Окрім фрактальності, синергетичними параметрами аналізованої системи є також відкритість (здатність до обміну матерією та енергією), динамічність (здатність змінюватися для пошуку атрактора та матеріально-енергетичний рух в самій системі), нерівноважність (втрата балансу внаслідок матеріально-енергетичного обміну та намагання його відновити), нелінійність (здатність виходити із точки біфуркації одночасно декількома потенційними шляхами розвитку, які відповідають принципу економії системних ресурсів) та ієрархічна організованість (нерівнозначність участі різних порцій інформаційної енергії у автопоезисі системи), які обумовлюють процеси самоорганізації та саморегуляції. Діяхронічний підхід до самоорганізації лінгвоетичної системи дозволив простежити її первинне становлення, яке відбувалося як реакція на контакт із середовищем та здійснювалось шляхом її енергетично-матеріального обміну з іншими мікросистемами. В діяхронічному аспекті матеріально-енергетичний обмін між системою та середовищем та іншими мікросистемами концептуальної картини світу розкривається через аналіз внутрішньої форми вербалізаторів етичних категорій, оскільки в історичному плані те, що зараз іменується у лінгвістиці як етимологічний образ, виступало регулярним лексико-семантичним варіантом номінативної одиниці. Діяхронічна модель самоорганізації лінгвоетичної системи відображає її зародження та становлення як реакцію на соціальні зміни та комунікативну потребу. Це складає підґрунтя для визначення особливостей її функціонування та взаємодії з іншими системами на сучасному етапі розвитку концептуального та мовного розвитку.

Ключові слова: автопоезис, відкритість, нелінійність, нерівноважність, синергетична модель.

Постановка проблеми. Лінгвоетична система є невід'ємною складовою концептуальної картини світу, оскільки її конституенти безпосередньо пов'язані із категоризацією та концептуалізацією досвіду міжособистісних відносин в морально-оцінному контексті. Відповідно до синергетичного підходу складні ієрархічно організовані системи, які взаємодіють із середовищем та іншими системами з їх оточення здатні до самоорганізації та саморегуляції, і лінгвоетична макросистема не є винятком. Аналіз самоорганізації лінгвальної макросистеми може відбуватися у двох площинах: у синхронії та у діяхронії. Виокремлення діяхронічної лінгвосинергетики [3, с. 4] пов'язане із необхідністю дослідження мови не тільки в стані рухомої синхронної рівноваги, але й в стані міжфазового переходу, який

великою мірою обумовлює параметри та властивості системи у синхронії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день синергетика активно розвивається у контексті сучасного мовознавства і її принципи та методи ефективно використовуються у дослідженні різних лінгвістичних проблем, зокрема процесів словотвору [5], суб'єктно-предикатних структур [4], структурних і функціональних параметрів омонімії в мові та мовленні [6], самоорганізації концептивних систем [8] самоорганізації когнітивної системи під час породження мовленнєвого твору [9, с. 115–126], відносин самоподібності у структурній організації лексико-семантичного поля [2], когнітивних процесів людини [10]. Однак варто зазначити, що синергетичний підхід є також ефективним для

висвітлення принципів самоорганізації окремих концептуальних підсистем, якою виступає англomовна лінгвоетична система.

Постановка завдання. **Актуальність** дослідження зумовлена, з одного боку, важливим статусом етики та моралі у сучасному суспільстві, а з іншого – відсутністю на сьогоднішній день досліджень, які б висвітлювали принципи автопоезису системи етичних категорій в англomовній концептуальній картині світу. **Метою** дослідження є встановлення синергетичних принципів самоорганізації англomовної лінгвоетичної системи. Мета дослідження передбачає виконання наступних **завдань**: 1) встановлення синергетичних параметрів організації лінгвоетичної макросистеми; 2) визначення механізмів автопоезису; 3) побудова діахронічної моделі її системної самоорганізації. Об'єктом дослідження є англomовна лінгвоетична система, а предметом виступають принципи її діахронічної самоорганізації. Реалізація поставленої мети передбачала використання наступних методів дослідження: метод етимологічного аналізу, метод синергетичного аналізу, метод синергетичного моделювання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна синергетична парадигма є сукупністю знань про кооперативні процеси, які дозволяють складним ієрархічним системам впорядковувати свої параметри [1]. Синергетичний погляд на структуру складної системи змінив своє традиційне уявлення про неї, як про усталений реляційний каркас відносин між її елементами. Натомість система сприймається як певна процесуальна сутність [7, с. 181]. Процесуальний характер системи найкраще розкривається у діахронічній площині, яка дозволяє простежити особливості її зародження та становлення.

Вихідним пунктом дослідження є **гіпотеза** про те, що англomовна лінгвоетична система є системою синергетичною, яка здатна до самоорганізації та саморегуляції як в синхронії так і в діахронії, і фокусом поданої наукової розвідки, як зазначалось, є дослідження саме діахронічного аспекту її автопоезису. Проведений аналіз дозволяє наголосити, що лінгвоетична система є макросистемою, яка складається із ряду ендосистем, до яких відносимо ендосистеми GOOD, JUSTICE, DUTY, CONSCIENCE, HONOUR, DIGNITY.

Аналіз макросистеми довів, що вона має фрактальну природу, оскільки принципи та шаблони її самоорганізації відображають принципи та шаблони самоорганізації її ендосистем. Окрім фрактальності, синергетичними параметрами аналізованої системи є також відкритість, дина-

мічність, нерівноважність, нелінійність та ієрархічна організованість, які обумовлюють процеси самоорганізації та саморегуляції.

Відкритість системи полягає у її здатності контактувати із іншими системами та середовищем, внаслідок чого відбуває обмін матерією та енергією. Взаємодія лінгвоетичної системи із середовищем проявляється у тому, що її енергія та матерія корелює із відповідною енергією та матерією середовища. Матерією середовища у широкому сенсі є фізична матерія об'єктивного світу, а в більш вузькому – релевантному для аналізованої системи – міжособистісна взаємодія людей. Енергією у цьому сенсі виступають емоції, почуття та сенсорні відчуття, які є психологічною реакцією на випадки соціальної інтеракції.

Енергією лінгвоетичної системи є концептуалізовані фрагменти досвіду такої інтеракції, тоді як матерією виступають мовні засоби номінації. Взаємодія лінгвоетичної системи, як складової лінгвокогнітивної суперсистеми, із навколишнім середовищем полягає у її здатності відображати у свідомості та виражати у комунікації його фрагменти, зокрема випадки людських взаємовідносин. В ідеальному, збалансованому, гомеостатичному стані лінгвоетична система має повністю концептуалізовувати та мовно виражати увесь емпіричний об'єм соціальної взаємодії. Однак, в реальності, різноманітність відносин між людьми є настільки великою що досягнення такого стану є практично неможливим. Тому, лінгвоетична система має постійно підлаштовуватися під випадки соціальних взаємодій.

З іншого боку, відкритість лінгвоетичної системи проявляється у тому, що вона знаходиться у постійній взаємодії з іншими мікросистемами концептосфери, яка полягає у постійному взаємобіміні енергією (концептуалізованими фрагментами) та матерією (номінативними одиницями).

Діахронічний аспект самоорганізації лінгвоетичної системи дозволяє простежити її первинне становлення, яке відбувалося як реакція на контакт із середовищем та здійснювалось шляхом її енергетично-матеріального обміну з іншими мікросистемами.

Таким чином, здатність системи контактувати з іншими системами обумовлює її відкритість, яка передбачає обмін матерією та енергією. У результаті такого обміну в системі виникають певні відхилення (флуктуації), які виводять її зі стану рівноваги. В такий момент система досягає точки біфуркації – розгалуження її потенційних шляхів розвитку. У разі незначної флуктуації, наприклад

потрапляння до фокусу пізнання певних нетипових та нечисельних випадків соціальної взаємодії, система може відновити баланс шляхом дисипації «нової» матерії та повернутися до вихідного стану, не сформувавши новий концептуалізований фрагмент через його низьку актуальність та комунікативну релевантність.

У разі якщо до фокусу пізнання потрапляє ряд типових актів міжособистісних відносин, креативна пізнавальна енергія людини схематизує його до рівня базового гештальту, що виступає значною флуктуацією для лінгвоетичної системи. У цьому випадку система втрачає рівновагу, відновлення якої уможлиблюється шляхом досягнення атрактора, який полягає у здійсненні концептуалізації нової матерії середовища. На цьому динамічному етапі лінгвоетична система починає активно взаємодіяти з іншими мікросистемами, метою чого є пошук найбільш схожих елементів інформаційної енергії та лінгвальної матерії, тобто концептів чи категорій, які вже є частиною картини світу та мають мовне вираження.

В діахронічному аспекті така взаємодія розкривається через аналіз внутрішньої форми вербалізаторів етичних категорій, оскільки в історичному плані те, що зараз іменується у лінгвістиці

як етимологічний образ, виступало регулярним лексико-семантичним варіантом одиниці.

Аналіз етимології ключових вербалізаторів зазначених етичних категорій [11] дозволив встановити порції семантичної енергії, що були «запозичені» з інших мікросистем концептосфери, якими виступають концептуальні домени.

Узагальнена Таблиця 1 подана нижче, в якій символ «+» означає актуальність ознаки для процесу самоорганізації відповідної категорії. Декілька плюсів засвідчує, що зазначена семантична енергія виступала локальним атрактором декілька разів, тобто покладена в основі етимологічного образу декількох вербалізаторів.

Відкритість лінгвоетичної системи передбачає її динамічний характер, який проявляється у її здатності змінюватися задля формування нового атрактора. Така здатність до змін полягає, у першу чергу, у тому, що запозичена інформаційна енергія та матерія з інших макросистем не є «одноразовою» та може використовуватися для самоорганізації різних лінгвоетичних ендосистем. Як засвідчують результати подані у Таблиці, окремі порції семантичної енергії схильні переходити в рамках макросистеми від одної ендосистеми до іншої, наприклад “rightness” з категорії GOOD перейшов до JUSTICE та CONSCIENCE.

Таблиця 1

Відкритість лінгвоетичної системи в діахронічному вимірі

DOMAIN		Portion of information energy	GOOD	JUSTICE	DUTY	CONSCIENCE	DIGNITY	HONOUR
1	2	3	4	5	6	7	8	9
PHYSICAL NON-LIVING ENTITY	OBJECT	wholeness	+++	++		+	++	
		suitability	+	+	+		+	+
		acceptability	+				++	+
		Big size					++	
		Big weight					+	
	STONE	Ability to strike				+		
	COVER	covering				+		
	BOND	Being bound			++			
	PROPERTY	Keeping away			+			
	APPEARANCE	beauty		+			+	++
HUMAN	BEHAVIOUR	Positively assessed manner	+			+		+
	AWARENESS	Mutual awareness				+		
		Inside knowledge				+		
	VISUAL PERCEPTION	Looking back					+	

HUMAN	FEELING	Ability to feel						+
		calmness					+	
	FAME	Being famous					+	
	EXPLOIT	Doing great things					+	
	VICTORY	winning						+
	MAN	strength	+					++
SPATIAL ORIENTATION		bravery	+					+
	SPATIAL RELATIONS (VERTICAL)	uprightness	+	++		+		
SPATIAL ORIENTATION		rightness	+	+		+		
	SPATIAL RELATIONS (HORIZONTAL)							
ABSTRACT ENTITY	LAW	law		+				
	TRUTH	truth		+				
		fairness		+	+			
	PRICE	Monetary value	+					
		equivalent					+	+
	WORTH	worth					+	
	DEBT	Paying back			+			
	PROMISE	promise			+			
		pledge			+			
	FORCE	forcing			+			
	UNAVOIDABLENESS	inevitability			+			
	ANIMAL	biting				+		

Динамічний стан лінгвоетичної макросистеми в діяхронічному вимірі проявляється у перетині патернів самоорганізації її окремих ендосистем, який відображено на рисунку 1.

Так, у центрі діяхронічної моделі самоорганізації знаходиться ендосистема GOOD, яка перетинається із усіма іншими ендосистемами, оскільки порції інформаційної енергії, які брали участь у її самоорганізації склали основу автопоезису інших систем. Це пов'язано з тим, що уявлення про інші етичні ідеї такі як справедливість, обов'язок тощо безпосередньо ґрунтуються на знанні про добро. Найбільший перетин мають ендосистеми GOOD, JUSTICE та DIGNITY, оскільки їх локальні аттрактори також виступають аттракторами для усіх інших конститuentів макросистеми.

Проведений аналіз дозволяє встановити ієрархію концептуальних доменів в автопоезисі лінгвоетичної макросистеми, яка визначається їх значимістю у процесі системної організації. Значимість, в свою чергу, є прямо пропорційною частотності участі певної порції інформаційної енергії в системній організації.

Так, найбільшу кількість семантичної енергії було запозичено з домена OBJECT, гіперонімом якого виступає PHYSICAL NON-LIVING ENTITY. Це пояснюється загальним принципом когнітивної діяльності людини, який передбачає концептуалізацію «складних» нематеріальних ідей відносно більш «простих» ідей, денотатами

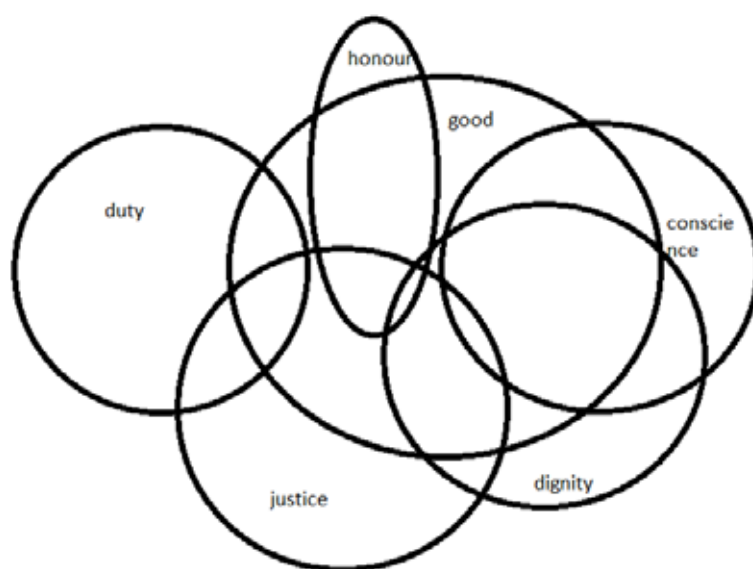

Рис. 1. Динамічна модель самоорганізації лінгвоетичної системи у діяхронії

яких виступають об'єкти фізичного світу, знання про які формуються на емпіричному шляхом на основі сенсорної взаємодії.

Наступним за частотністю виступає гіперонімічний домен HUMAN, субдоменами якого є ментальні одиниці, які концептуалізують базовий досвід фізичної (наприклад, FEELING, VISUAL PERCEPTION) та соціальної (наприклад VICTORY, EXPLOIT) взаємодії.

За ним в ієрархії розташований гіперонімічний домен ABSTRACT ENTITY, який в діахронічному плані є більш пізнім, а в концептуальному плані більш складнішим, оскільки виражає більш «протисунути» у порівнянні з природнім досвідом ідеї, такі як PROMISE, WORTH, TRUTH тощо.

Гіперонімічний домен SPATIAL RELATIONS, який за частотністю посідає наступне місце є безпосередньо пов'язаним із більш схематичним доменом NON-LIVING ENTITY та відноситься до найбільш базових елементів концептуальної картини світу, оскільки є безпосередньо пов'язаним із апріорною формою мислення – простором. Найменш частотним виступає домен ANIMAL. Однак, як зазначалося раніше частотність залучення семантичної енергії певного домена вказує лише на частотність асоціативних кореляцій, проте цей показник не виражає його абсолютної значимості. Навпаки, чим менша частотність залучення пев-

ної порції інформаційної енергії, тим більш унікальною та диференціальною виступає ендосистема, до якої вона потрапила.

Висновки та перспективи. Отже, самоорганізація лінгвоетичної системи у діахронії відбувалася за принципом фрактальності: шаблони та механізми автопоезису макросистеми є віддзеркаленням самоорганізації ендосистем на мікрорівні. Основними принципами самоорганізації є відкритість (обмін матерією та енергією), нерівноважність (втрата балансу внаслідок матеріально-енергетичного обміну та намагання його відновити), динамічність (здатність змінюватися для пошуку атрактора та матеріально-енергетичний рух в самій системі), нелінійність (здатність виходити із точки біфуркації одночасно декількома потенційними шляхами розвитку, які відповідають принципу економії системних ресурсів), ієрархічна організованість (нерівнозначність участі різних порцій інформаційної енергії у автопоезисі системи). Діахронічна модель самоорганізації лінгвоетичної системи відображає її зародження та становлення як реакцію на соціальні зміни та комунікативну потребу. Це складає підґрунтя для визначення особливостей її функціонування та взаємодії з іншими системами на сучасному етапі розвитку концептуального та мовного розвитку, що може стати перспективою подальших досліджень.

Список літератури:

1. Андреев А. А. Философские аспекты синергетики. *Вестник ЮУрГУ. Философия*. Челябинск, 2008. № 21 (121). С. 118–121.
2. Веремчук Е. О., Єнікєєва С. М. Лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний параметри англійськомовного лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС : монографія. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2020. 244 с.
3. Домброван Т. І. Лінгвосинергетика: становлення. Лінгвосинергетика : підручник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів / за заг. ред. Л. С. Піхтовникової. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 29–65.
4. Домброван Т. І. Синергетическая модель развития английского языка : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Одесса, 2013. 462 с.
5. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2011. 423 с.
6. Кійко Ю. Є. Синергетика омонімії як моногеного, мовленнєвого і міжмовного явища : монографія. Чернівці : Родовід, 2016. 392 с.
7. Князева Е. Н. Основания синергетики, режим с обострением, самоорганизация, темпормиры. Санкт-Петербург : Алтейя, 2002. 414 с.
8. Приходько А. М. Самоорганизация концептивных систем и межкультурный трансфер концептов. Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. ред. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. С. 135–154.
9. Синергетика в филологических исследованиях: монография / под ред. Л. С. Пихтовниковой. Харьков : ХНУ В. Н. Каразина. 2015. 340 с.
10. Hammer R. New prospects for Linguistic Synergetics: Concept Structures-Cognitive Laws. *Quantitative Linguistics*. Berlin, 1989. Vol. 38. P. 129–140.
11. Etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>

**Veremchuk E. O. PRINCIPLES OF SELF-ORGANIZATION
OF THE ENGLISH LANGUAGE ETHICAL SYSTEM IN DIACHRONY**

The article is devoted to highlighting the synergistic principles of self-organization of the English linguistic system. The research hypothesis is the assumption that the English-language linguistic system is a synergistic system that is capable of self-organization and self-regulation both in synchrony and diachrony, and the purpose of the presented research is to establish the principles and mechanisms of the diachronic aspect of its autopoiesis. The analysis of the specified macrosystem proved that it has a fractal nature, since the principles and patterns of its self-organization reflect the principles and patterns of self-organization of its endosystems. In addition to fractality, the synergistic parameters of the analyzed system are also openness (the ability to exchange matter and energy), dynamism (the ability to change itself to find an attractor and material-energy movement in the system itself), imbalance (loss of balance due to material-energy exchange and efforts to restore it), non-linearity (the ability to exit the bifurcation point simultaneously by several potential development paths that correspond to the principle of saving system resources) and hierarchical organization (the unequal participation of different portions of information energy in the autopoiesis of the system), which regulate the processes of self-organization and self-regulation. The diachronic approach to the self-organization of the linguistic system made it possible to trace its initial formation, which occurred as a reaction to contact with the environment and was carried out through its energy and material exchange with other microsystems. In the diachronic aspect, the material-energy exchange between the system and the environment and other microsystems of the conceptual picture of the world is revealed through the analysis of the internal form of the verbalizers of ethical categories, since historically what is now called in linguistics an etymological image was a regular lexical-semantic variant of the unit. The diachronic model of self-organization of the linguistic system reflects its origin and formation as a reaction to social changes and communicative needs. This forms the basis for determining the peculiarities of its functioning and interaction with other systems at the current stage of conceptual and language development.

Key words: *autopoiesis, imbalance nonlinearity, openness, synergistic model.*